

VII. Супервизија на банките и штедилниците

7.1. Банкарска супервизија

7.1.1. Регулаторивна рамка

Регулаторивната рамка на банкарската супервизија во Република Македонија е заснована на меѓународните супервизорски стандарди и Основните принципи за ефикасна банкарска супервизија утврдени од страна на Базелскиот комитет за банкарска супервизија.

Во текот на октомври, 1999 година, по барање на НБРМ, експертски тим составен од претставници на ММФ и Светската банка изврши оценка на нивото на усогласеност на банкарската супервизија во Република Македонија со Базелските принципи. Притоа, експертскиот тим на Светската банка и ММФ даде висока оценка за усогласеноста на банкарската супервизија во Република Македонија со основните принципи за ефикасна банкарска супервизија.

7.1.2. Супервизорска функција

НБРМ ја извршува супервизорската функција на три нивоа:

- функција на лиценцирање, т.е. обработка на барања за издавање дозволи и согласности, согласно Законот за банки и штедилници;
- супервизорска контрола на работењето на банките и штедилниците;
- преземање на корективни активности против банкарските институции кај кои се констатирани одредени неправилности во работењето.

Во 1999 година, на секое од овие нивоа, НБРМ презеде одредени активности во извршувањето на супервизорската функција. Така, во 1999 година поднесени се три барања за добивање на дозволи за основање на штедилници, од кои за едно е позитивно одлучено (штедилница "Ал Коса" а.д. Штип), а две се во фаза на обработка. Исто така, издадена е согласност за отворање на претставништво на Нова Љубљанска банка од Република Словенија. Во истиот период, заради констатирани сериозни проблеми во работењето, донесени се одлуки за одземање на дозволите за работа на "Ака банка" а.д. филијала Скопје, штедилница "Либерти интернационал" д.о.о. Битола и штедилница "Унипроком" а.д. Скопје, кои се конечни во управна постапка.

Врз основа на Годишниот план за контроли на банките и штедилниците, донесен од гувернерот на НБРМ, во 1999 година се извршени вкупно 47 теренски супервизорски контроли, од кои 26 целосни контроли и 21 делумна контрола. Со целосна супервизорска контрола беше опфатено работењето на 16 банки, 9 штедилници, како и работењето на Фондот за осигурување на штедни влогови. Делумни контроли беа извршени кај 17 банки и 4 штедилници. Со спроведувањето на овие контролни активности, комплетно беше реализиран годишниот план за целосни супервизорски контроли за 1999 година. Делумните супервизорски контроли извршени во текот на 1999 година, главно беа насочени кон следење и непосредна проверка на начинот на исполнување на преземените корективни мерки, непосредна

проверка на одредени состојби констатирани со вонтеренското следење на работењето на банките и сл.

На крајот на 1999 година, банките и штедилниците во Република Македонија ги имаа следните композитни оценки за своето работење: 1 банка и 2 штедилници се оценети со најлоша оценка “5”; 9 банки и 3 штедилници добија композитна оценка “4”; 6 банки и 9 штедилници добија композитна оценка “3”; а со композитна оценка “2” се оценети 5 банки и 1 штедилница. Ниту една банкарска институција нема добиена сумарна оценка “1” за своето работење.

Поради констатирани ликвидносни проблеми, следење на исполнувањето на корективните мерки, отворена претсанациона, односно стечајна постапка или повлечена согласност за работороден орган, во 1999 година, овластени работници на НБРМ, повремено или трајно ја организираа работата, ги верифицираа налозите за исплата и извршуваа постојан супервизорски надзор во 4 банки и 4 штедилници.

Во однос на контролните активности на НБРМ во доменот на инспекциската контрола на спроведување на прописите од областа на монетарното и девизното работење, во 1999 година се извршени вкупно 94 контроли, од кои 32 контроли се однесуваат на работењето на банките, а 62 контроли се однесуваат на работењето на овластените менувачи. Целокупното девизно работење на банките било предмет на 13 контроли, додека останатите контроли биле делумни и се однесуваат на одделни аспекти на девизното работење (исполнување на услови за вршење на платен промет и кредитни работи со странство, контрола на нерезидентните сметки, девизна позиција и девизен пазар и др.).

Спроведените контролни активности на НБРМ во 1999 година покажаа дека и понатаму најзначаен проблем со кој се соочуваат банките е генерирањето на лоши пласмани. Тоа во најголема мера се должи на неадекватните кредитни системи на банките во однос на одобрувањето, следењето и преземањето на неопходни мерки за ликвидирање на кредитите, како и долготата и макотрпната постапка пред судовите за реализација на хипотекарните права. Врз нивото на лошите пласмани исклучително неповолно влијаеше екстерниот шок кој го претрпе македонската економија во првата половина на 1999 година, како последица на воените случувања во СР Југославија. Кај неколку банкарски институции се констатирани неадекватни и нетранспарентни книговодствени евиденции кои не ја рефлектираат реалната вредност на активата, а оттука и нивната адекватна капитализираност и профитабилен потенцијал. Проблемот на генерирање на лоши пласмани директно се одразува врз профитабилниот потенцијал и ликвидносна позиција на банките. Кај некои од банките, присутен е проблемот на одржување на ликвидносна позиција, што резултира во перманентно задолжување на меѓубанкарскиот пазар. Исто така, во рамки на активностите за достигнување на капиталниот цензус, кај неколку банки се констатирани неправилности, заради што беше оспорен дел од нивниот капитал.

7.2. Структура на банкарскиот систем

Карактерот и поставеноста на банкарскиот систем во Република Македонија се заснова врз регулативната рамка дадена во Законот за НБРМ и Законот за банки и штедилници. Согласно постојната законска регулатива, банкарскиот систем има универзален карактер. На крајот на 1999 година банкарскиот систем на Република Македонија го сочинуваа 22 банки, 1 филијала на странска банка и 16 штедилници, при што 16 банки и филијалата на странска банка имаа т.н. големо овластување за вршење на платен промет и кредитни и гаранциски работи со странство, додека дозволата за работа на останатите 6 банки се однесува на вршење банкарски работи

само во земјата. Во споредба со состојбата на 31.12.1998 година бројот на банкарски институции во Република Македонија е намален, што се должи на одземањето на дозволата за работа на "Ака банка" а.д филијала Скопје, штедилница "Либерти Интернационал" Битола и штедилница "Унипроком" а.д Скопје и поведување на стечајна, односно ликвидациона постапка во овие институции.

Во 1999 година не дојде до позначајни поместувања во структурните односи помеѓу банките и штедилниците, како два основни сегменти на банкарскиот систем на Република Македонија. Со оглед на функциите што ги извршуваат и учеството од 99% во вкупниот финансиски потенцијал, банките го претставуваат речиси целокупниот македонски банкарски систем. Освен класичната функција на прибирање депозити и давање кредити, банките имаат можност да вршат и други работи, за кои во некои земји, кои не го следат концептот на универзалното банкарство, постојат специјализирани банкарски институции. Меѓу другото, банките имаат можност за учество на пазарот на капитал преку емисија на сопствени хартии од вредност и посредување во прометот со хартии од вредност на други субјекти.

Анализата на банкарскиот систем според обемот на работење, односно пазарното учество, големината на финансискиот потенцијал, и сопствените средства со кои располагаат поодделните банки, покажува негова асиметрична структура. Имено, 63,2% од вкупниот обем на работење на банките²², како и 62% од прибраниот финансиски потенцијал отпаѓа на првите три банки по големина во Република Македонија. Во однос на капиталната сила, трите најголеми банки бележат учество од 38,4%, што во однос на 31.12.1998 година претставува опаѓање за 1,1 процентен поен. Намалувањето на концентрацијата на сопствениот потенцијал кај првите три банки по големина, во најголема мера се должи на динамичкото усогласување на банките со законски пропишаниот капитален цензус за вршење платен промет и кредитни и гаранциски работи со странство, кој е веќе исполнет од страна на најголемите три банки по големина, како и основањето на нови банкарски институции во Република Македонија.

Степенот на приватизираност на банкарскиот капитал во Република Македонија на 31.12.1999 година изнесува 76,8%, што во однос на 31.12.1998 година претставува намалување за 0,4 процентни поени. Намалувањето се должи на оснивањето на две банки кои се целосно во државна сопственост: "Македонска банка за поддршка на развојот" и филијалата на "Т.С. Ziraat Bankasi" од Република Турција. Ако при анализата се исклучат овие две банкарски институции, тогаш степенот на приватизираност на останатите банки во Република Македонија на 31.12.1999 година изнесува 86,7%. Анализирани по поодделни банки, со исклучок на двете банкарски институции кои се целосно во државна сопственост, степенот на приватизираност се движи во интервал од 46,5% до 100% кај 5 банки.

На крајот на 1999 година процентот на учество на странски капитал во вкупниот капитал на банките во Република Македонија изнесува 19,3%. Во споредба со 31.12.1998 година, учеството е зголемено за 3,1 процентни поени што се должи на основањето на филијалата на "Т.С. Ziraat Bankasi". Анализата по поодделни банки покажува дека странскиот капитал е присутен во 15 банки, а процентот на негово учество се движи од 0,3% до 100%.

Набљудувано од регионален аспект, структурата на банкарскиот систем на Република Македонија ја потврдува констатацијата за неговата асиметричност, која бележи тренд на зајакнување. Од вкупно 22 банки, 1 филијала на странска банка и 16

²² Најголемата банка учествува со 36,8% во вкупниот обем на работа на банките во Република Македонија

штедилници, на крајот на 1999 година, само 6 банки и 4 штедилници се лоцирани надвор од Скопје, од кои само 3 банки имаат овластување за вршење платен промет и кредитни работи со странство. Финансискиот потенцијал на овие 10 банкарски институции претставува 11,6% од вкупниот финансиски потенцијал на македонскиот банкарски систем. Во споредба со состојбата на крајот на 1998 година, може да се констатира опаѓање на учеството на финансискиот потенцијал на банките и штедилниците лоцирани надвор од Скопје за 4,4 процентни поени. Ваквиот тренд во најголема мера се должи на фактот што новите банкарски институции се основаат во главниот град.

Сепак, асиметричноста во одредена мера е ублажена со релативно разгранетата мрежа на филијали, експозитури, шалтери, деловни единици и претставништва. Така, на крајот од 1999 година македонските банки располагаа со 20 филијали, 79 експозитури, 8 деловни единици, 101 шалтер и 4 претставништва. Тука треба да се имаат предвид и шалтерите на ЈП Македонски пошти (околу 600 на целата територија на Република Македонија) преку кои Поштенската штедилница го врши своето работење.

7.3. Перформанси на банкарскиот систем

7.3.1. Квалитетот на активата

Квалитетот на активата е еден од основните проблеми со кои во досегашниот период се соочува банкарскиот систем на Република Македонија. Високиот процент на учество на ризични пласмани во вкупната кредитна изложеност на банките, нискиот процент на наплата, високите каматни маргини, тешкотиите во реализацијата на хипотеките кои служат како обезбедување за банкарските пласмани итн., се основните проблеми кои се манифестираат во оваа област, а кои од своја страна директно се рефлектираат и врз останатите перформанси од работењето на македонските банки.

Во 1999 година коефициентите за квалитетот на активата регистрираа значително влошување. Тоа е последица на силниот екстерен шок, кој ја погоди македонската економија во првата половина од 1999 година. Тој се манифестираше преку губење на странските пазари, зголемување на транспортните трошоци за извоз на македонски стоки, пад на производството, влошување на ликвидноста во стопанството итн. Ваквите состојби во реалниот сектор на македонската економија се пренесоа и во банкарството, со негативни импликации како на квалитетот на пласманите, така и на показателите за профитабилност и ефикасност на банките. Тоа беше последица на намалената способност на економските субјекти за сервисирање на своите обврски спрема банките и зголемувањето на нивната ризичност, за што банките беа принудени да издвојат и повисок износ на резервации за потенцијални загуби, со што ги зголемија и своите расходи. Треба да се има предвид дека ризикот од настанување на ваков екстерен шок во основа тешко може да се антиципира, дури и при постоење на најсовремени и најсофистицирани механизми за идентификување и мерење на различните видови на ризици со кои се соочуваат банките во своето работење.

Екстерните случувања исклучително неповолно се одразија врз кредитното портфолио на македонските банки, како најзначаен сегмент на нивната актива. Имено, на крајот од 1999 година учеството на побарувањата и вонбилансните ставки класифицирани во ризични категории В, Г и Д во вкупното кредитно портфолио изнесуваше 41,3%. Со тоа, во 1999 година е прекината тенденцијата на подобрување

на квалитетот на кредитното портфолио на македонските банки, со која учеството на побарувањата и вонбилансните ставки класифицирани во ризичните категории В, Г и Д во вкупното кредитно портфолио беше редуцирано од 44,4% на крајот од 1995 година на 32,9% на крајот од 1998 година.

Доколку при анализата на негативно класифицираните ставки во В, Г и Д, се земе предвид соодветниот износ на издвоени резервации за потенцијални загуби за овие ставки, тогаш непокриениот дел од овие ризични побарувања изнесува 21,2% од вкупното кредитно портфолио, односно 74,6% од гарантниот капитал на македонските банки на 31.12.1999 година. Тоа значи, дека доколку се претпостави најлошо сценарио на целосно отсуство на наплата на банкарските пласмани класифицирани во ризични категории В, Г и Д, тогаш две третини од гарантниот капитал на македонските банки би требало да се употреби за покривање на загубите.

Стапката на ризичност на кредитното портфолио на банките во Република Македонија, пресметана како однос на пресметаните потенцијални загуби и вкупната кредитна изложеност, на 31.12.1999 година изнесува 22,6%. Во споредба со крајот на 1998 година, стапката на ризичност на кредитното портфолио е зголемена за 5,1 процентни поени.

7.3.2. Адекватноста на капиталот

Еден од најбитните аспекти при оценувањето на перформансите на банкарскиот систем на Република Македонија е квантифицирањето на нивото на капитализираност на финансиските институции. Контролата на нивото на ризична изложеност на банките во најголема мера се остварува преку екстерно утврдените бонитетни правила и принципи на однесување на финансиските институции. Едно од овие бонитетни правила се однесува на одржување на адекватно ниво на капитализираност на банките, имајќи предвид дека капиталот претставува основен амортизер на можните загуби во работењето.

На 31.12.1999 година, нивото на капитализираност на банкарските институции во Република Македонија, квантифицирано преку низа показатели, е следното:

1. Стапка на капитализираност, како однос меѓу сопствените средства и активата на банките. Овој показател го детерминира нивото на покриеност на билансните активности со сопствени средства на банките. На 31.12.1999 година, просечната стапка на капитализираност на македонските банки и штедилници изнесува 20,7%. Во споредба со крајот на 1998 година, овој показател бележи опаѓање од 4,5 процентни поени. Меѓутоа, и покрај перманентниот тренд на опаѓање на овој показател, тој покажува дека македонските банки ги карактеризира високо ниво на капитализираност.

2. Стапка на капитализираност на банките, како однос меѓу сопствените средства и вкупните активности на банките, вклучително билансните и вонбилансните активности. Потребата од вклучување на вонбилансното работење во анализата на нивото на капитализираност на банките произлегува од фактот, што од една страна, вонбилансното работење зазема се позначаен удел во вкупните активности на банките (на 31.12.1999 година, вкупното вонбилансно работење претставува 18% од билансното работење на банките), а од друга страна, извршувањето на вонбилансни активности инволвира одредено ниво на ризик и може во крајна линија да има импликации врз билансот на состојба и билансот на успех на банките. На 31.12.1999

година, овој показател изнесува 17,3% и во споредба со 31.12.1998 година бележи опаѓање за 1,8 процентни поени.

3. Стапка на адекватност на капитал, како однос меѓу гарантниот капитал и ризично пондерираната актива на банкарските институции. Стапката на адекватност на капиталот ја покажува релацијата помеѓу гарантниот капитал, кој ја рефлектира реалната големина на капиталот и ризично пондерираната актива, која го претставува вкупниот износ на билансна и вонбилансна актива пондерирана според одреден ризичен пондер.

Просечната стапка на адекватност на капиталот на банките и штедилниците на 31.12.1999 година изнесува 28,8% и е речиси идентична со просечната стапка на адекватност на капиталот на банките. Адекватноста на капиталот на штедилниците на крајот на 1999 година изнесува 45,8% и е за 17 процентни поени повисока од просечната стапка на ниво на банкарски ситем. Меѓутоа, заради маргиналната улога на штедилниците, овој показател има незначително влијание врз просечната стапка на показателот за целиот банкарски систем на Република Македонија. За разлика од претходно споменатите капитални показатели, кај кои е констатирано опаѓање, стапката на адекватност на капиталот на банките на 31.12.1999 година, во споредба со крајот на 1998 година забележа пораст од 2,8 процентни поени.

7.3.3. Профитабилноси

Според завршната сметка за 1999 година, банките во Република Македонија остварија вкупна нето добивка од 502,9 мил. денари, што споредено со прикажаната нето добивка во 1998 година претставува намалување за 597,1 мил. денари или за 54,3%.

Од вкупно 22 банки и 1 филијала на странска банка кои егзистираа во банкарскиот систем на Република Македонија на 31.12.1999, 20 од нив остварија позитивен финансиски резултат во своето работење, додека останатите три банки годината ја завршија со загуба. Во споредба со состојбата на 31.12.1998 година, во 1999 година намален е финансискиот резултат кај половина од банките во Република Македонија.

Притоа, треба да се има предвид дека анализата на структурните компоненти на агрегираниот биланс на успех на македонските банки на 31.12.1999 година покажува негативен нето каматен приход по резервации од 1.268 мил. денари. Значи, финансискиот резултат на банките остварен од вршењето на нивната основна функција, интермедијацијата помеѓу финансиски суфицитарните и финансиски дефицитарните економски субјекти, со вквалкуирани расходи по основ на потенцијални загуби за кредитен ризик, е негативен. Ова, помеѓу другото, е показател на мошне ниската ефикасност на банките во однос на алокацијата на скудните финансиски ресурси на македонската економија. Доколку се земат предвид неиздвоените резерви за потенцијални загуби во износ од 1.098 мил. денари²³, кои се откриени при теренските супервизорски контроли, а на 31.12.1999 година се уште не беа вклучени во билансите на банките, тогаш нето каматниот приход по резервации достигнува негативен износ од 2.365 мил. денари, а со тоа и крајниот финансиски резултат од работењето на банките станува негативен.

Стапката на поврат на активата (ROA), пресметана како однос помеѓу прикажаната нето добивка на банките за 1999 година и нивната просечна актива за

²³ Треба да се има предвид дека 63,8% од износот на неиздвоените резерви за потенцијални загуби со состојба на 31.12.1999 година припаѓаат на Алмако банка а.д. Скопје.

истиот период, изнесува 0,8% и покажува дека 100 единици актива на македонските банки генерираат 0,8 единици нето добивка. Ако се направи споредба со стапката на поврат на активата пресметана на 31.12.1998 година од 2%, се констатира значително влошување на профитабилниот потенцијал на македонските банки во текот на 1999 година, анализиран низ призмата на овој показател. Според меѓународно прифатените стандарди, стапката на поврат на активата треба да се движи над 1%.

Стапката на поврат на капиталот (ROE), пресметана како однос помеѓу прикажаната нето добивка на банките за 1999 година и просечните сопствени средства на банките во истиот период, изнесува 3,5%, наспроти 8,2% на 31.12.1998 година. Меѓународниот стандард за овој показател се вредности во опсег од 5% до 10%.

Друг показател кој го отсликува профитабилниот потенцијал и ефикасноста на банките е односот помеѓу оперативните трошоци (други расходи од билансот на успех) и вкупно остварените приходи (нето каматен приход по резервации и други приходи). На 31.12.1999 година овој показател изнесува 0,86 што значи дека за остварување на 1 денар приход на македонските банки во текот на 1999 година било потребно да се направат 0,86 денари оперативни трошоци. При тоа, во истиот период, за остварување на 1 денар приход било потребно да се направат 0,35 денари трошоци за плати.

Односот, помеѓу расходите направени за издвојување резервации за потенцијални загуби и нето каматниот приход изнесува 1,59 и покажува негативна маргина на остварување на нето каматен приход, односно за остварување на 1 денар нето каматен приход во 1999 година, македонските банки направиле 1,59 денари расходи по основ на резервации за покривање на кредитниот ризик на направените пласмани.